ISSN 2078-5526. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2017. Вип. 32. С. 21–28
Visnyk of Lviv University. Series Pedagogics. 2017. Iss. 32. P. 21–28

УДК 378.014.3:316.614.5

УНІВЕРСИТЕТ І СУСПІЛЬСТВО: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ТА СУЧАСНИЙ ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ

Юлія Заячук

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005

Репрезентовано трактування суті та концептуальної ролі університету в суспільстві й акцентовано, що виключною соціальною функцією університету є наукове дослідження. Розглянуто питання найупливовіших глобальних тенденцій розвитку вищої освіти, які стають все більш визначальними у зв'язку з сучасним розвитком нових комунікаційних технологій, модернізацією та глобалізацією ринку праці. Наголошено, що для того, щоб розвиватися в сучасних умовах, університети повинні водночас конкурувати і співпрацювати, долати перешкоди спільними зусиллями відповідно до соціальних викликів та вимог. Розглянуто, як "зовнішні" щодо університету сили і чинники змін та "специфічно університетські" чинники змін діють як інструменти інтеграції, створення ринкових ніш, інтернаціоналізації та глобалізації. Зазначено, що в контексті змін, які проходить система вищої освіти, відбувається формування ринку послуг вищої освіти, у якому традиційні постачальники освітніх послуг і "нові постачальники освіти" конкурують або доповнюють пропозицію один одного. З'ясновано, що основним виміром якості будь-яких реформ вищої освіти є те, чи задоволені їхніми результатами усі їхні "учасники" на всіх рівнях, чи, як наслідок, вони інтегровані у світовий ринок праці. Робота ґрунтується на результатах власних наукових досліджень, розпочатих автором в Гумбольдтському університеті (м. Берлін) та Університеті Турку (Фінляндія) за підтримки програми Erasmus Mundus.

Ключові слова: вища освіта, реформи вищої освіти, глобальні тенденції, інтернаціоналізація, мобільність, академічна свобода, освітні послуги.

Університет, як і будь-яка інша суспільна інституція, перебуває у стані постійних динамічних змін і реформування. Щоб розвиватися в сучасних умовах, університети повинні водночас конкурувати і співпрацювати, долаючи перешкоди спільними зусиллями відповідно до соціальних викликів і вимог. Цей чинник зумовив організацію роботи на міжнародному рівні.

Питання місця університету в суспільстві, тенденцій розвитку світової вищої освіти, сучасної університетської моделі та аспектів сучасних реформ у галузі вищої освіти аналізують багато всесвітньо відомих дослідників вищої освіти, в тім числі Burton Clark, Philip Altbach, Jane Knight, Ulrich Teichler, Barbara Kehm, Hans Schuetze та інші. Широкий спектр питань реформування

© Заячук Ю., 2017

світової вищої освіти вивчають також дослідники з європейських університетів, зокрема, професори Ulrich Teichler, Juergen Henze, Andrae Wolter, Marcelo Caruso, Harm Kuper, Juergen van Buer, Rolf von Luede (Німеччина), Risto Rinne, Arto Jauhiainen, Johanna Kallo, Annukka Jauhiainen, Anne Laiho, Fred Dervin (Фінляндія), з якими автор статті мала можливість обговорювати цю проблематику особисто.

Наша мета – проаналізувати найупливовіші тенденції, які у світовому вимірі задавали вектор розвитку вищої освіти в різні історичні періоди, а також ті, що сприяють її розвитку в наш час з його новими комунікаційними технологіями, модернізацією і глобалізацією ринку праці. Робота ґрунтується на результатах власних наукових досліджень, розпочатих у Гумбольдтському університеті (м. Берлін) та Університеті Турку (м. Турку, Фінляндія) за підтримки програми Erasmus Mundus. Дослідження здійснювалося методами вивчення й аналізу літературних джерел, документів, а також інтерв'ю та анкетування учасників освітнього процесу в університеті на різних рівнях – професорів, викладачів, студентів та адміністраторів, що займаються студентськими справами.

Як зазначає у своїх дослідженнях проф. Шютце, старий ідеал університету – вільнодумний, просвітницький, суспільний навчальний заклад – сьогодні стає ледь пізнаваним у сучасній "реформованій" установі [1, с. 3].

З початку свого заснування університети як керівна соціальна інституція відігравали особливу роль у житті і розвитку суспільства. Протягом тривалого часу дослідники визначали питання щодо місця університету в суспільстві і його виключної соціальної функції. Вони дійшли висновку, що головною соціальною функцією університету є **наукове дослідження** [2].

Трактування сутності та концептуальної ролі університету в суспільстві не було однаковом в різні історичні періоди. Історично воно зазнало значних "ідеологічних" змін. Крім того, багато сучасних провідних дослідників вищої освіти [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] зазначають, що система вищої освіти у всьому світі піддалася особливо радикальними змінами після Другої світової війни.

Модель університету, що сформувалася у Європі двісті років тому – *Гумбольдтська модель дослідного університету* [8] – це велика впливова ідея Вільгельма фон Гумбольдта. Відповідно до неї, суттю університету було поєднання дослідження і викладання. Дослідження розуміли як "світло знання" і *його метою був інтерес, просвітлення і прагнення до істини*. Відповідно, пошук істини в процесі досліджень, її збереження, передачу і поширення у процесі навчання вважали головними завданнями університету. Це поєднання наукових досліджень і викладання прийнято називати **першою академічною революцією** [9].

Сьогодні ми стаємо свідками **другої академічної революції** [9], яка відбувається як наслідок радикальних технологічних, економічних, культурних зрушень, які охопили всі соціальні інститути суспільства протягом останньої чверті ХХ ст. Цей процес передбачає, що дві, раніше самостійні складні системи "наука" і "виробництво" об'єднуються в більшу систему "наука-виробництво".

Друга академічна революція в умовах сучасної економіки знань сприяла появі концепції *підприємницького університету.* У 1998 р. професор Каліфорнійського університету Бартон Кларк опублікував книгу "Створення підприємницьких університетів: організаційні шляхи трансформації", у якій ввів у науковий обіг поняття "підприємницький університет" і сформулював його основні особливості. Дослідник асоціює підприємницький університет з посиленням управлінського ядра, диверсифікацією джерел доходу, розвитком гнучкої периферії через структури комерціалізації інтелектуального капіталу, стимулюванням академічних начал і створенням загально-університетської підприємницької культури [3].

З цього погляду підприємницький університет є не комерційною організацією, яка торгує освітніми послугами і результатами досліджень, а головним постачальником кваліфікованого людського капіталу, наукових і технологічних рішень, одним словом, ключовим елементом інноваційної системи у новій економіці, заснованій на знаннях.

Мабуть, вперше за весь період історії сучасної цивілізації знання з феномена суто духовного життя перетворилося на дієвий інструмент досягнення високої економічної ефективності і підвищення якості життя. Університети ж, як його головні джерела і розповсюджувачі, набувають функції інноваційного університету, до якості діяльності якого суспільство пред'являє нові вимоги [9].

Наголосимо на "ідеологічній" зміні у трактуванні суті університету. Початкове трактування його як "світла знань, що бачить освічена людина перед собою", в середині ХХ ст. почало змінюватися поняттям "великого бізнесу", що створює певні блага для суспільства. Оскільки університет має свою суспільну функцію, притаманну тільки йому, саме наукове дослідження, то йдеться про відповідну зміну: гумбольдтівське поєднання "дослідження-викладання" і сучасне "дослідження-виробництво" [2].

З іншого боку, очевидно, що **реформування вищої освіти – не ізольована від інших суспільних сфер подія**. У сучасний період воно відбувається шляхом регіональної інтеграції (наприклад, Болонський процес в Європейському Союзі), або шляхом відповідей на події і сили, зовнішні до вищої освіти.

Всесвітньо відомий дослідник вищої освіти проф. Ф. Альтбах з університету Бостона визначає такі дві основні сили, що діють у світовій реальності вищої освіти із середини XX ст. до теперішнього часу:

(i) масифікація, тобто розвиток масової системи вищої освіти в світі;

(ii) поява світової економіки, яка ґрунтується на знаннях.

Світова економіка пов'язана з тим, що все більше країн беруть участь у продукуванні нової міжнародної мережі знань, що приводиться в рух університетами. Отже, університети стають по суті "вузлом зв'язку" цієї глобальної мережі знань, а інтернаціоналізація вищої освіти – значною частиною глобальної економіки, яка ґрунтується на знаннях [4].

Щоб проаналізувати чинники сучасних змін у вищій освіті, умовно розділимо їх на дві групи [1]:

- "зовнішні" сили і чинники змін;
- "специфічно університетські" чинники змін.

До зовнішніх щодо університету чинників змін належать такі:

(i) глобалізація у її різних проявах;

(ii) міжнародні університетські рейтинги;

(iii) створення концепції університету "світового класу";

(iv) економічні чинники, спричинені глобалізацією, зокрема підготовка кадрів для ринку праці і "розвиток людських ресурсів";

(v) корпоратизація та маркетизація (т.зв. "академічний капіталізм").

Глобалізація у її різних проявах забезпечує широкий контекст реформ. Ми визначаємо глобалізацію як економічні, політичні і соціальні сили, які спрямовують вищу освіту XXI ст. в сторону широкої міжнародної співпраці. Результати глобалізації охоплюють: інтеграцію наукових досліджень, зростаючий міжнародний ринок праці для академічних і наукових кадрів, стимулювання міжнародної академічної мобільності, використання англійської мови в якості мови наукової комунікації, інтернаціоналізацію навчальних планів, збільшення кількості багатонаціональних публікацій, використання сучасних інформаційних технологій [5].

Два найбільших міжнародних рейтинги, що дають змогу зробити контрольні порівняння інституцій різних країн, – це Times Higher Education (THES) і Shanghai Jiao Tong University (SJTU).

Щодо створення концепції університету "світового класу", то зазначимо, що немає "універсального рецепта" його створення. Міжнародний досвід надає кілька уроків щодо ключових особливостей таких університетів: висока концентрація таланту серед викладачів та студентів, велика кількість фінансових ресурсів, гнучкі механізми управління [10]. Також є кілька "неписаних" характерних рис університету світового класу, які можна виділити: світовий світогляд, можливості і створення мереж, дослідження (генерування знань), навчання (поширення знань), поштовх до досконалості,

злагодженість, провідні вчені, прагнення до пошуку істини, наявність чіткої стратегії діяльності [11].

Економічні чинники, спричинені глобалізацією, можливо, є основним чинником впливу на вищу освіту. Підготовка кадрів для ринку праці, що постійно змінюється, розвиток "людських ресурсів" став надважливим сьогодні, в сучасній "економіці, заснованій на знаннях". Тенденція ж до корпоратизації та маркетизації – т.зв. "академічний капіталізм" – теж стала особливо впливовою рушійною силою сучасних університетських реформ.

До **специфічно університетських чинників змін** належать:

(i) приваблення на навчання міжнародних студентів;

(ii) споживацтво, яке, серед іншого, означає, що студенти поводяться на ринку послуг вищої освіти як споживачі освітніх послуг;

(iii) зміна традиційної дослідницької парадигми.

Університети мотивовані приваблювати на навчання міжнародних студентів через довгострокові економічні та культурологічні вигоди.

Споживацтво частково є наслідком "масифікації" вищої освіти і зростаючої різноманітності інституцій та програм. Крім того, студенти стають більш самостійними й індивідуалістичними. Отже, в навчальній студентській аудиторії викладач має реагувати на "споживацькі" очікування студентів такою мірою, яка була немислима раніше.

Як наслідок, зростання очікувань й інвестицій в дослідження, традиційна дослідницька парадигма змінилася з базових досліджень, якими рухає допитливість і бажання творити нове знання, до таких, які трансформують свої результати в товарну продукцію [1, с. 6-8].

Виокремимо аспекти сучасних змін у вищій освіті, які, на нашу думку, є головними: інтернаціоналізація державного і приватного сектору вищої освіти; збільшення кількості студентів на усіх рівнях вищої освіти; зміцнення сектору "прибуткових" і "корпоративних" закладів вищої освіти; стратегічний альянс між університетами, корпораціями і громадським сектором; гнучкість навчального плану; зміни в системі управління вищим навчальним закладом і освітньому менеджменті; поява нових інструментів для забезпечення якості вищої освіти; виникнення нових інструментів збору і обробки даних про потреби ринку праці та запити студентів [6, с. 353].

У контексті змін, які проходить система вищої освіти, відбувається **формування ринку послуг вищої освіти**, у якому традиційні постачальники освітніх послуг, якими є державні і приватні університети, і "нові постачальники освіти" конкурують або доповнюють пропозицію один одного. Як результат, університет стає лише одним з гравців у новому "бізнесі по виробництву знань".

Поняття "нові постачальники освіти" охоплює, з одного боку, сектор бізнесу і корпорацій, які не є частиною приватного освітнього сектору і які

зараз представляють заклади вищої освіти "для отримання прибутку", з іншого боку, організації, що пропонують дистанційну освіту через електронні засоби навчання.

До "нових постачальників освіти" належать:

- корпоративні університети;
- "віртуальні" університети, on-line курси;
- системи сертифікації компетентності в області комп'ютерних технологій;
- медіа-компанії;
- багатонаціональні компанії (наприклад, Apollo, котрій належить Phoenix University);
- мережі професійних асоціацій та організацій;
- міжнародні конгломерати і консорціуми;
- видавництва, які розробляють та доставляють навчальні матеріали [5; 6; 7; 12; 13].

Сучасна динаміка вищої освіти, зокрема, поява нових постачальників освітніх послуг на ринку вищої освіти, надає **нові можливості** та **нові виклики й ризики** для координаційної діяльності інституції. У списку викликів чільне місце посідають проблема якості вищої освіти, академічна свобода і проблема інтелектуальної власності.

Отже, ми живемо в епоху глобальної конкуренції у сфері вищої освіти та значних глобальних можливостей. Питання вивчення рейтингів, які є ключовим елементом глобальної конкуренції, ролі Європейського Союзу та Болонського процесу в контексті цієї тенденції, потребують уважного та глибокого аналізу.

Система вищої освіти у світі сьогодні змінюється радикально. Університети змушені конкурувати і співрпрацювати, долати перешкоди спільними зусиллями відповідно до сучасних соціальних викликів й вимог. Модель ізольованого, автономного університету сьогодні є вже застарілою. Світові тенденції формування мережі дослідницьких і навчальних інституцій, глобалізація, інтернаціоналізація, регіональна інтеграція, інформаційні технології, конкурентоспроможність, корпоратизація, спроби створення ринкових ніш – це чинники сьогодення, які спрямовують університети до створення нової "раціональної" сучасної університетської моделі. Виокремлені нами аспекти сучасних змін у вищій освіті показують, що поява нових дійових осіб і "постачальників" вищої освіти, зростання конкуренції між вищими навчальними закладами і поява принципу їхньої орієнтації на ринок праці покликані підняти якість та ефективність вищої освіти. Головним виміром якості будь-яких реформ вищої освіти є те, чи задоволені їхніми результатами усі їхні "учасники" на всіх рівнях, чи, як наслідок, вони інтегровані у світовий ринок праці.

1. *Schuetze H.* University governance reform: the drivers and the driven // University governance and reform: policy, fads, and experience in international perspective. Ed. by Schuetze H., Bruneau W., Grosjean G. New York, 2012, pp. 3–10.
2. З інтерв'ю з професором Альбертського університету (м. Едмонтон, Канада) д-ром О. Білаш.
3. *Clark B.* Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. Paris and Oxford: IAU and Elsevier Science, 1998.
4. *Altbach P.* Global trends in higher education: the impact of massification and the global knowledge economy // 6 Gate Germany Marketing Congress 2013. Report. – https://www.youtube.com/watch?v=dKWbx9rR6S8.
5. *Altbach P., Knight J.* The internationalization of higher education: motivation and realities // The NEA 2006 Almanac of Higher Education. Washington: National Education Association, 2005, pp. 1–10.
6. *Mendivil J. L.* The new providers of higher education // Higher education policy, 2002, Vol. 15, pp. 353–364.
7. *Kehm B., Teichler U.* Research on internationalization in higher education // Journal of Studies in International Education, 2007, Vol. 11, № 3/4, pp. 260–273.
8. *Krull W.* Exporting the Humboldtian University // Minerva, 2005, Vol. 43, № 1, pp. 99–102.
9. Менеджмент и организационное развитие высшей школы / Под общ. ред. д-ра пед. наук, проф. М. Н. Певзнера. – Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2012, 528 с.
10. *Salmi J.* The challenge of establishing World-Class Universities. – Washington, DC: The World Bank, 2009, 116 p.
11. *Khoon K., Shukor R.* Hallmark of a world-class university // College Student Journal, 2005, Vol. 39, № 4, pp. 765–768.
12. *Knight J.* Internationalization remodeled: definition, approaches, and rationales // Journal of Studies in International Education, 2004, Vol. 8, № 1, pp. 5–31.
13. Campbel C., van der Wende M. International initiatives and trends in quality assurance for European higher education. Exploratory trend report. Helsinki, 2000.

Стаття: надійшла до редколегії 30.11.2016
доопрацьована 29.03.2017
прийнята до друку 20.04.2017

ISSN 2078-5526. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2017. Вип. 32

UNIVERSITY AND SOCIETY: HISTORICAL DIMENSION AND CURRENT GLOBAL WORLD

Yuliya Zayachuk

Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005

This article presents the interpretation of the essence and conceptual role of an university in the society and accents that the main social function of an university is the research. Special emphasis is laid on the analysis of the issues of the latest most influential global trends in higher education development, which begin to dominate due to development of the new communication technologies, modernization, and globalization of labor market. The article highlights that universities in the world have nowadays to compete and to cooperate, overcoming the obstacles by joint efforts, responding to social challenges and demands. It examines how external forces and factors of changes, and University-specific factors of changes act as an instrument of integration and globalization. The article also reveals that a market of higher education services has been established as an instrument of the change and in this context, the traditional providers of educational services and the "new providers" compete for or complement the supply. It examines the trends concerning the emergence of new actors and providers of higher education as the possible indicators of the direction of higher education in the immediate future. The article emphasizes that the main measurement of the quality of any higher education reforms is the satisfaction of higher education "participants" with their results. The article is based on the research started in the framework of Erasmus Mundus post-doctoral mobility program in Humboldt University in Berlin (Germany), and the University of Turku (Finland).

Key words: higher education, higher education reforms, global trends, internationalization, mobility, academic freedom, educational services.